

Samobójstwo wspomagane w prawie polskim oraz niemieckim. Uwagi na tle wyroku Federalnego Trybunału Konstytucyjnego

Katarzyna Doroszevska

ORCID: 0000-0002-3214-2535

Uniwersytet Jagielloński*

Streszczenie: Niniejszy artykuł dotyczy kwestii dopuszczalności samobójstwa wspomaganego w Polsce i w Niemczech. Głównym pytaniem badawczym jest możliwość przyjęcia prawa jednostki do popełnienia samobójstwa oraz do ubiegania się o pomoc w dokonaniu tego zamiaru. Analiza tej kwestii została dokonana poprzez porównanie regulacji polskiej i niemieckiej, ze szczególnym uwzględnieniem wyroku Federalnego Trybunału Konstytucyjnego wydanego w lutym 2020 roku. Przyjęcie istnienia prawa do samobójstwa musiałyby wpłynąć na postrzeganie nie tylko samego samobójstwa i ewentualnego udzielania pomocy medycznej osobom dokonującym zamachu samobójczego, lecz również samobójstwa wspomaganego, czyli dostarczania środków lub pomocy intelektualnej osobom zamierzającym popełnić samobójstwo. Przed wydaniem wspomnianego wyroku ocena prawna takiego zachowania według prawa niemieckiego zależała od relacji osoby udzielającej pomocy oraz samobójcy została zabroniona działalność instytucji zajmujących się udzielaniem pomocy do samobójstwa w sposób zorganizowany (np. znanego szwajcarskiego stowarzyszenia „Dignitas”). W Polsce natomiast istnieje spór dotyczący oceny samobójstwa wspomaganego – część doktryny uznaje to za działanie zabronione przez art. 151 k.k., część natomiast uznaje, że przepis ten nie dotyczy pomocy udzielanej z inicjatywy przyszłego samobójcy. W związku z tym do oceny zagadnienia dopuszczalności samobójstwa wspomaganego pomocne są doświadczenia niemieckie, zwłaszcza związane z uchylonym zakazem działalności wyspecjalizowanych organizacji. Artykuł prezentuje regulacje prawne w obu państwach oraz analizę przyjęcia prawa do popełnienia samobójstwa w polskim systemie prawnym.

Słowa kluczowe: samobójstwo wspomagane, prawo karne, prawo niemieckie.

Wraz z rozwojem technologii wzrasta liczba problemów bioetycznych, z którymi musi mierzyć się społeczeństwo. Wiele z tych zagadnień staje się częścią rozgrywek politycznych i polaryzuje społeczeństwo. Do tematów wywołujących największe emocje należą pytania o dopuszczalność dokonywania zabiegów skracających życie na życzenie jednostki. Wyróżnia się dość

* katarzyna.doroszevska@uj.edu.pl

szerokie spektrum różnych zachowań wpływających na długość życia (w tym eutanazja, ale też zaprzestanie uporczywej terapii, samobójstwo wspomagane czy zabiegi medycyny paliatywnej wpływające na świadomość chorego).

Kryterium rozróżnienia poszczególnych sposobów działania może stanowić dookreślenie osoby aktywnej w wykonywaniu zabiegu. W tym kontekście należy odróżnić eutanazję, w której środki farmakologiczne podaje osoba trzecia (najczęściej lekarz lub osoba z personelu medycznego), od samobójstwa wspomaganego, w przypadku którego osoba trzecia jedynie ułatwia popełnienie samobójstwa poprzez udostępnienie odpowiednich środków czy udzielenie porady. Ten typ zachowania wywołuje dyskusje w społeczeństwie, jako że z jednej strony przypomina wykonanie eutanazji (zabronionej w większości państw europejskich) (Hypś, 2015, s. 200), z drugiej zaś stanowi wyraz autonomii woli jednostki, podobnie jak samobójstwo dokonane bez udziału innych osób (dopuszczalne w świetle prawa).

Jednym z kluczowych aspektów pytania o dopuszczalność prawną samobójstwa wspomaganego jest możliwość decydowania o sposobie i czasie śmierci. Problematyka ta dotyczy zagadnienia „prawa do śmierci”, a także charakteru prawnego samobójstwa. Drugą z nich jest możliwość angażowania osób trzecich do realizacji planu zakończenia życia w kontekście ewentualnej odpowiedzialności karnej osoby udzielającej pomocy.

Dopuszczalność samobójstwa wspomaganego budzi wątpliwości w wielu krajach europejskich, nie tylko w Polsce. W Szwajcarii, Belgii i Holandii uważa się takie działanie za dopuszczalne, choć z pewnymi ograniczeniami. W Belgii i Holandii są dopuszczalne zabiegi eutanatyczne (dokonywane przez lekarzy), zatem logiczną konsekwencją tego stanu rzeczy jest dopuszczalność środka stanowiącego mniejszą ingerencję. Więcej wątpliwości wywołuje ogólnie znana i szeroko komentowana działalność szwajcarskiej organizacji „Dignitas”, która umożliwia skrócenie życia na życzenie jednostki, jak również obywateli innych krajów. W Szwajcarii pomoc przy popełnieniu samobójstwa jest zakazana, o ile jest udzielona z egoistycznych pobudek, np. w celu uzyskania finansowej korzyści (*Schweizerisches Strafgesetzbuch*, 1937, art. 115). Taka regulacja umożliwia działanie stowarzyszenia, które deklaruje brak celu komercyjnego (Stowarzyszenie pobiera jednak składki członkowskie oraz dodatkowe opłaty) (Brozura informacyjna Dignitas, 2019).

W Niemczech do niedawna kwestia ta była regulowana przez § 217 StGB, penalizujący udzielanie pomocy w popełnieniu samobójstwa w sposób zorganizowany. Regulacja ta wyłączała odpowiedzialność krewnych osoby zmarłej. W lutym 2020 roku w Niemczech zapadł decydujący wyrok w kwestii dopuszczalności samobójstwa wspomaganego, traktujący również o prawie do śmierci. Trybunał orzekł, że wspomniana regulacja prawna nie może zostać uznana za zgodną z konstytucją (Schlund, 2020; Wyrok FTK, 2020).

W kontekście argumentacji niemieckiego Trybunału Konstytucyjnego warto zastanowić się nad kwestią dopuszczalności samobójstwa wspomaganego także na gruncie polskiego prawa karnego. Niniejszy tekst skupia się na zagadnieniu samobójstwa wspomaganego, lecz rozpatruje również uznanie „prawa do samobójstwa” i prawnej oceny samobójstwa.

Spółeczna ocena samobójstwa

Nieodłącznym tłem dyskusji o dopuszczalności autonomicznej decyzji o zakończeniu życia jest podejście społeczeństwa do kwestii samobójstwa. Warto bowiem zauważyć, że samobójstwo w wielu kulturach jest bądź było traktowane jak pozbawienie życia człowieka. Do takich systemów normatywnych należą nie tylko systemy religijne (choć normy religijne niewątpliwie mocno przyczyniają się do takiego postrzegania samobójstwa, w szczególności etyka chrześcijańska), lecz również systemy prawne.

Kontrowersje związane z oceną samobójstwa czy udzielenia pomocy do popełnienia samobójstwa wiążą się ze społecznym odbiorem takich praktyk oraz postrzeganiem ochrony życia przez społeczeństwo (Kielan i in., 2017, s. 160). Pośród zasad moralnych najbardziej podstawową i intuicyjną jest zakaz zabijania, związany również z nakazem ochrony życia ludzkiego. Jest to podstawowa zasada moralna, istnieje właściwie w każdym społeczeństwie i kulturze, nie jest związana z konkretną religią czy tradycją.

Przekonanie o bezwzględnej ochronie życia skutkowało przyjęciem karalności samobójstwa, a „sprawcę” bądź jego rodzinę poddawano różnym sankcjom (jedną z popularniejszych była odmowa grzebania samobójcy na miejskim cmentarzu, „na poświęconej ziemi”) (Duma, 2015, s. 29; Mróz, 2009, s. 194). W dość ekstremalnych przypadkach sankcje były bardziej dotkliwe, a niekiedy niedosłętego samobójcę karano za samo usiłowanie pozbawienia życia człowieka (Malczewski, 2008, s. 21).

Choć dziś przyjmuje się brak karalności samobójstwa, powszechne przekonanie o świętości każdego życia prowadzi do negatywnej oceny decyzji o samobójstwie, a zakaz odbierania życia do krytyki wobec działań ułatwiających popełnienie samobójstwa. Współcześnie wciąż można mówić o tabu samobójstwa i prób samobójczych (Przybylska, 2019). Stanowi to źródło kontrowersji związanych również z samobójstwem wspomaganym, jako że w naturze ludzkiej leży przede wszystkim ochrona życia i dążenie do zmiany decyzji przyszłego samobójcy, a nie wspieranie go i ułatwianie mu wykonania zamiaru.

Wydaje się, że stąd właśnie wynikają obawy wobec dopuszczalności udzielenia pomocy w samobójstwie. Każde takie działanie jest przyczynieniem się do

śmierci człowieka w perspektywie moralnej, co jest przecież zaprzeczeniem podstawowych zasad życia w społeczności. Perspektywa prawna jest bardziej skomplikowana, lecz podejście społeczne uzasadnia opór względem zmian w prawie.

Współczesna ocena prawna samobójstwa

W dzisiejszych czasach karanie samobójców lub niedoszłych samobójców wydaje się irracjonalne (wśród przyczyn podaje się względy praktyczne, jako że nie ma osoby, która mogłaby zostać ukarana oraz względy „humanitarne”, które biorą pod uwagę, że nie można skazać człowieka za decyzję, która niejednokrotnie jest konsekwencją dramatycznej sytuacji społecznej i złego stanu psychicznego) (Budyn-Kulik, 2017, s. 66; Malczewski, 2008, s. 23), a uniwersalny charakter zasady ochrony życia dotyczy raczej powszechności przyjęcia tej zasady niż bezwzględności ochrony. Rzecz jasna, kształt ochrony zmienia się w zależności od przyjętych przez państwo regulacji, natomiast nie można współcześnie mówić o karalności samobójstwa.

Samobójstwo w Polsce nie jest zakazane, a jego popełnienie bądź próba popełnienia nie rodzi negatywnych konsekwencji prawnych. Nie wiadomo jednak, czy można uznać istnienie „prawa do popełnienia samobójstwa”, czyli osobistego prawa jednostki do samodzielnego zakończenia życia. Prawo takie mogłoby być rozumiane jako pochodna autonomii jednostki, polegające na roszczeniu wobec państwa. W tym przypadku obowiązkiem organów państwa byłoby nieograniczenie możliwości działania jednostki, a zatem brak ingerencji w zamiar jednostki. Być może zatem lepszym terminem, który w klarowny sposób przekazuje tę treść, byłoby prawo do nieingerencji państwowej. Istnienie takiego prawa na gruncie prawa polskiego nie jest pewne, niewiele jest też głosów w dyskusji na ten temat. Wydaje się, że w doktrynie tematyka ta nie jest zbyt dostrzegana, co zresztą nie jest niczym dziwnym ze względu na to, że nawet uznanie takiego prawa niewiele zmieniłoby w sytuacji prawnej samobójstwa – niezależnie od uznania prawa do popełnienia samobójstwa w sensie normatywnym, w sensie faktycznym również niedoszły samobójca nie ponosi konsekwencji swoich czynów.

Osoby nieuznające istnienia takiego prawa przywołują art. 162, zobowiązujący do udzielenia pomocy osobie znajdującej się w bezpośrednim zagrożeniu życia (Pacian, 2016, s. 20). Podnosi się, że jeżeli ustawodawca uznałby istnienie prawa do samobójstwa, nie ustanawiałby obowiązku pomocy wobec osoby, która targnęła się na swoje życie. Innym argumentem przywoływanym w doktrynie jest społeczna wartość życia. Andrzej Zoll stwierdził, że zamach na własne życie jest niezgodny z ocenami społecznymi i jako taki godzi w dobro społeczne (Zoll, 2017, s. 320). Autor ten zwraca uwagę również na konstytucyjną zasadę ochrony życia, która zobowiązuje ustawodawcę do działań zapobiegających pozbawieniu życia

obywateli (Zoll, 2017, s. 319). Brak prawnych konsekwencji usiłowania samobójstwa nie przekreśla przyjęcia przesłanek świadczących o negatywnej ocenie samobójstwa przez ustawodawcę (a pośrednio również społeczeństwo, jako że normy prawne powinny odzwierciedlać normy społeczne). Jak pisze Magdalena Budyn-Kulik, ustawodawcy z racjonalnych względów zależy na uniknięciu śmierci obywateli. Absolutna ochrona życia mogłaby jednak prowadzić do absurdalnych rozstrzygnięć, takich jak karanie niedoszłych samobójców czy zakaz podejmowania zachowań ryzykownych (Budyn-Kulik, 2017, s. 66).

Takie ujęcie nie uwzględnia jednak osobistej, jednostkowej wartości życia, lecz jedynie wartość społeczną, czy wręcz „grupową”. Wartością jest w takim wypadku życie *in abstracto*, a nie *in concreto*. W jednostkowym przypadku jednostka może podjąć decyzję o zakończeniu własnego życia i nie świadczy to o wystąpieniu przeciwko społecznej wartości, jaką jest życie. Ingerencja prawna w popełnienie samobójstwa zasadniczo polega na ustanowieniu obowiązku pomocy samobójcy, nie zaś negatywnych konsekwencji dla osoby urzeczywistniającej zamiar czy jej rodziny.

Kłopotliwa jest ocena moralna pomocnictwa do samobójstwa. Choć samobójstwo samo w sobie nie jest karalne w żadnym kraju europejskim, pomocnictwo do samobójstwa jest już oceniane rozmaicie, w większości krajów negatywnie. Również w krajach, w których *de facto* wykonuje się zabiegi eutanazji oraz samobójstwa wspomaganego, praktyki te są mocno ograniczone, a w większości krajów europejskich udzielenie pomocy do samobójstwa jest czynem zabronionym (Wyrok FTK, 2020, s. 20). Nie można tu mówić o jednolitości, lecz raczej o spójności oceny społecznej pomocnictwa do samobójstwa w Europie. W wielu krajach akceptuje się prawo jednostki do stanowienia o sobie również w kwestii życia lub śmierci, jednocześnie wprowadzając pewne ograniczenia tego prawa, co wynika z obawy nieodwracalnych nadużyć. W ten sposób ustawodawstwa dają wyraz generalnej dezaprobaty wobec powodowania śmierci obywateli, przy wykazaniu zrozumienia dla szczególnej sytuacji motywacyjnej osób uczestniczących w pomocnictwie do samobójstwa.

Regulacja prawna w Niemczech

W doktrynie niemieckiej od lat toczony są dyskusje dotyczące rozróżnienia form zachowań eutanatycznych oraz ich prawnokarnej oceny (refleksje dotyczą zarówno kwalifikacji prawnej lekarskiej asysty przy zakończeniu życia, jak i dopuszczalności pomocnictwa do samobójstwa oraz zabójstwa eutanatycznego *aktive Sterbehilfe*) (Birkner, 2006, s. 52; Britz, 1988, s. 219; Saliger, 2001, s. 238; Schlund, 2019, s. 632; Schöch, 1986, s. 236 i n.). Poza zakresem zainteresowania prawa karnego pozostaje samobójstwo dokonywane samodzielnie, jako niekaralne.

Zabójstwo eutanatyczne (w prawie niemieckim określane jako zabójstwo na żądanie, *Tötung auf Verlangen*) jest karalne na podstawie § 216 StGB. Problematyczne są natomiast zachowania polegające na uczestniczeniu w popełnieniu samobójstwa przez inną osobę, bądź poprzez dostarczenie odpowiednich środków, bądź przez zaniechanie pewnych działań czy wsparcie psychiczne. Takie zachowania są określane jako udzielenie pomocy do samobójstwa (*Suizidhilfe*).

Według zasad ogólnych niemieckiego prawa karnego pomocnictwo do czynu dozwolonego prawnie nie jest karalne, ze względu na akcesoryjność pomocnictwa (Schmidt, 2018, s. 467). Dlatego też i pomocnictwo do samobójstwa zasadniczo nie powinno być uznane za czyn zabroniony (Wyrok FTK, 2020, s. 19). Zgodnie z tym założeniem jednostka może otrzymać pomoc w popełnieniu samobójstwa, a osoby jej udzielające nie poniosą odpowiedzialności karnej.

Niekaralność pomocnictwa do samobójstwa początkowo nie była ograniczana przez przepisy. Sytuacja prawna zmieniła się w 2015 roku, kiedy to w niemieckim kodeksie karnym wprowadzono karalność przeprowadzania samobójstwa wspomagane w sposób zorganizowany. Wprowadzony przepis penalizuje tworzenie i pośredniczenie w tworzeniu możliwości popełnienia samobójstwa przez konkretną osobę w sposób zorganizowany (*geschäftsmäßig*) „§ 217 (1) Kto w zamiarze, by wesprzeć samobójstwo innej osoby, w sposób zorganizowany zapewnia, tworzy lub pośredniczy w tworzeniu okazji ku temu, ponosi karę pozbawienia wolności w wysokości do lat trzech lub karę grzywny; (2) Nie podlega karze współdziałający, który nie działa w sposób zorganizowany lub jest osobą bliską osobie, która zamierza popełnić samobójstwo” (§ 217 StGB, tłum. własne). Propozycja ta stała się przyczynkiem do dyskusji w doktrynie o celowości podobnego zakazu.

Regulacja, która weszła w życie w 2015 roku, kryminalizuje udzielenie pomocy do samobójstwa w sposób zorganizowany. Uniemożliwia zatem funkcjonowanie w Niemczech organizacji, których działanie opiera się na dostarczaniu środków lub wiedzy potrzebnej do popełnienia samobójstwa. Podmiotem czynu zabronionego byłaby każda osoba udzielająca pomocy do samobójstwa, czyli w zasadzie pracownik takiej organizacji. Wymóg działania w zamiarze ogranicza krąg osób, które mogłyby popełnić to przestępstwo, niemniej personel medyczny zajmujący się daną osobą mógłby zostać pociągnięty do odpowiedzialności (Hilgendorf, 2014, s. 549). Co istotne, regulacja § 217 od samego początku była nakierowana wyłącznie na działalność zorganizowaną, o czym świadczy ustęp drugi § 217 StGB, który stanowi o niekaralności zachowania członków rodziny oraz osób bliskich zmarłemu.

Założeniem niemieckiej regulacji nie było całkowite zakazanie samobójstwa wspomagane, lecz uniemożliwienie działalności instytucji udzielających takiej pomocy. Według uzasadnienia regulacja § 217 StGB ma chronić życie oraz możliwość samostanowienia (Uzasadnienie wprowadzenia nowelizacji § 217 StGB [Drucksache 18/5373], 2015, s. 2–3). W uzasadnieniu podkreśla się również, że

zawężenie regulacji do udzielania pomocy w sposób zorganizowany ma na celu utrudnić działalność podmiotów działających w sposób powtarzalny – jednostkowe sytuacje pomocy miały pozostać poza zakresem stosowania normy (*Uzasadnienie wprowadzenia nowelizacji § 217 StGB (Drucksache 18/5373)*, 2015, s. 2). Regulacja ta nie dotyczy jedynie działalności zawodowej, nastawionej na zysk, lecz przede wszystkim zorganizowanej, powtarzalnej (Ogłakcioglu, 2020, s. 29). Określenie to zresztą stwarza więcej problemów interpretacyjnych, jako że z reguły powtarzalność odnosi się do profilu działalności organizacji, a nie do zachowania wobec pojedynczej osoby (Brunhöber, 2017, s. 9; Ogłakcioglu, 2020, s. 30–35).

Zwolennicy wprowadzenia zakazu podnosili, że dopuszczalność działalności quasi-komercyjnej dotyczącej pomocy w samobójstwie może doprowadzić do komercjalizacji samego aktu śmierci. Uzasadnieniem wprowadzenia takiego zakazu była również obawa przed gwałtownym wzrostem liczby takich „zabiegów”, co miałyby niekorzystne skutki społeczne. Dodatkowo wskazywano na prawdopodobieństwo wywierania nacisku na osoby starsze i niepełnosprawne w celu przekonania ich do skorzystania z podobnych usług, co wykluczałoby autonomiczną decyzję danej osoby (Uzasadnienie wprowadzenia nowelizacji § 217 StGB [Drucksache 18/5373], 2015, s. 8).

Z kolei przeciwnicy wprowadzenia zakazu argumentowali, że niemiecki stan prawny ograniczał możliwości decydowania o sobie, zmuszając chcących popełnić samobójstwo do podejmowania drastycznych kroków. Niektórzy decydowali się na dobrowolne zaprzestanie dożywiania i nawadniania, co znacząco obniżało komfort w ostatnich chwilach życia (Huber, Lindner, 2019, s. 1489). Inne osoby decydowały się na skorzystanie ze zorganizowanej pomocy w samobójstwie za granicą, co oznacza podróż, niejednokrotnie trudną i męczącą dla osób ciężko chorych. Wskazywano też, że samo istnienie potencjalnych nadużyć nie powinno stanowić argumentu za zakazem takiej działalności, lecz powinno motywować do walki z nadużyciami (Reiter, Schmidt-Jortzig, 2014).

Ponadto już wcześniej zwracano w doktrynie uwagę na problemy związane z kształtem regulacji, w tym potencjalną niezgodność regulacji z Ustawą Zasadniczą, w szczególności z jej art. 2, 9 oraz 12 (Brunhöber, 2017, s. 25–30; Ogłakcioglu, 2020, s. 11). Inną kwestią była niekonsekwencja deklaracji celów regulacji – ochrona życia i samostanowienia jednostki, poprzez ograniczenie zachowania zgodnego z jej wolną wolą. Co więcej regulację należy postrzegać raczej jako odnoszącą się do abstrakcyjnego zagrożenia (Brunhöber, 2017, s. 3), na dodatek wbrew uzasadnieniom twórców propozycji, regulacja ta chroni raczej dobro społeczne w postaci ogólnie rozumianej obyczajowości i narażenia na nieodpowiednie treści niż indywidualne, i jako taka należy do grupy przepisów chroniących porządek publiczny (Ogłakcioglu, 2020, s. 1–3). W doktrynie § 217 StGB był postrzegany jako źródło niepewności prawnej (Huber, Lindner, 2019, s. 1489).

Kilka lat temu do kwestii dopuszczalności samobójstwa odniósł się Federalny Trybunał Administracyjny w 2017 roku. W wyroku Trybunał stwierdził, że jakkolwiek nabycie określonych środków nie jest ogólnie dozwolone, to w pewnych granicznych przypadkach jest dopuszczalne. Dotyczy to osób nieuleczalnie chorych, które muszą się mierzyć z ogromnym cierpieniem wynikającym z choroby, a jednocześnie będących w pełni władz umysłowych i zdolnych do samodzielnej decyzji i zamierzających popełnić samobójstwo (Wyrok FSA, 2017, s. 1). Prawo dostępu do środków uśmierzających ból i ograniczających świadomość przysługujące ciężko chorym pacjentom było jednak w praktyce ograniczane przez rząd.

Przyczyniło się to do wniesienia skarg konstytucyjnych do FTK. Skarżący (osoby ciężko chore, organizacje umożliwiające dokonanie wspomagane go samobójstwa oraz ich pracownicy) podnosili, że przepis § 217 StGB jest niekonstytucyjny w zakresie, w jakim narusza ich prawo do rozwoju osobowości (*Persönlichkeit-srecht*) i samostanowienia (*Selbstbestimmungsrecht*), a także zasadę wolności wykonywania zawodu (art. 104 GG) (Wyrok FTK, 2020, s. 24–25).

Stanowisko Federalnego Trybunału Konstytucyjnego

Niedawno został wydany wyrok, w którym Federalny Trybunał Konstytucyjny odniósł się bezpośrednio do kwestii zorganizowanego samobójstwa wspomagane go. Wyrok ten jednoznacznie uznaje obostrzenia wprowadzone przez § 217 StGB za niedopuszczalne.

Jak podaje Trybunał, art. 2 Abs. 1 w związku z art. 1 Abs. 1 GG, a zatem prawo do swobodnego zachowywania się w związku z zasadą ochrony godności człowieka, stanowią o ochronie autonomii jednostki. Ustawa Zasadnicza chroni odrębność osoby i możliwość decydowania o własnym życiu. Ochrona ta dotyczy decydowania o najistotniejszych sprawach życiowych. Co więcej nie jest ograniczona jedynie do swobody podejmowania określonych działań w życiu, ale dotyczy również decydowania o czasie i sposobie zakończenia życia, o czym świadczy choćby fakt niekaralności samobójstwa. Zatem art. 2 ust. 1 w związku z art. 1 ust. 1 GG chroni również swobodę podjęcia świadomej decyzji o pozbawieniu się życia (Wyrok FTK, 2020, s. 61).

W opinii Trybunału prawo do zakończenia własnego życia obejmuje również prawo do ubiegania się o pomoc osoby trzeciej w dokonaniu samobójstwa (Wyrok FTK, 2020, s. 61). Natomiast § 217 StGB penalizując udzielenie podobnej pomocy, *de facto* ogranicza jednostki w zakresie prawa do samostanowienia, jako że faktycznie uniemożliwia zorganizowanie tzw. samobójstwa wspomagane go (Wyrok FTK, 2020, s. 64), ograniczając powszechność tego prawa. Z punktu widzenia osoby, która zamierza ubiegać się o pomoc w popełnieniu samobójstwa, jest to możliwe i niekaralne, tylko gdy pomocy udzieli osoba mu bliska – członek rodziny

lub bliski znajomy. Oczywistością jest spostrzeżenie, że nie każdy ma możliwość zwrócenia się z taką prośbą do członka rodziny czy znajomego, nie każdy też spotka się z przychylnym przyjęciem prośby. Rzeczą równie oczywistą jest, że istnienie organizacji świadczących taką pomoc stanowiłoby rozwiązanie prostsze dla wielu osób zdecydowanych na tak drastyczny krok.

Stwierdzone przez Trybunał ograniczenie prawa podstawowego, jakim jest prawo do samostanowienia jednostki, mogłoby zostać uznane za dopuszczalne, jeśli spełniałoby kryteria zasady proporcjonalności (Wyrok FTK, 2020, s. 65). Należy zauważyć, że ograniczenia prawa do samostanowienia oraz rozwoju osobowości są szczególnie traktowane w prawie niemieckim ze względu na ich ścisły związek z zasadą ochrony godności człowieka, podstawową w porządku niemieckim. Wskazuje się, że ograniczenia tych praw są co prawda dozwolone, lecz muszą spełnić wyższe wymagania niż w przypadku ograniczeń innych praw i wolności (Wyrok FTK, 2020, s. 65). Zagadnienie dopuszczalności samobójstwa wspomaganego wiąże się z konfliktem zasad ochrony autonomii jednostki oraz ochrony życia jednostki, który to konflikt powinien być w sposób klarowny rozwiązany przez ustawodawcę (Wyrok FTK, 2020, s. 66). Jeżeli rozwiązanie takie wiąże się z ograniczeniem praw podstawowych, musi ono spełniać kryterium właściwości, konieczności i proporcjonalności *sensu stricto*.

Rozwiązanie, na jakie zdecydował się niemiecki ustawodawca, może skutecznie przeciwdziałać komercjalizacji zabiegów skracających życie, a tym samym nakłanianiu innych do popełnienia samobójstwa (co było celem wprowadzonych zmian), zatem jest zgodne z pierwszym wymogiem stawianym ograniczeniom praw konstytucyjnych – ograniczenia takie muszą służyć zgodnemu z prawem celowi (Wyrok FTK, 2020, s. 67–68). Regulacja § 217 StGB spełnia warunek odpowiedzialności (*Geeignetheit*) (Wyrok FTK, 2020, s. 75–76).

Konieczność (*Erforderlichkeit*) takiego rozwiązania budzi już nieco wątpliwości, jednakże kwestia ta nie została w wyroku jednoznacznie rozstrzygnięta ze względu na brak porównania skuteczności alternatywnych regulacji (Wyrok FTK, 2020, s. 76). Można zarzucić w tym miejscu FTK brak pogłębienia analizy i odpowiedzi na tak istotne pytanie. Niemniej jednak w kontekście dalszej wypowiedzi Trybunału kwestia ta traci na znaczeniu.

Według FTK § 217 StGB nie spełnia ostatniego kryterium proporcjonalności, czyli kryterium ścisłej proporcjonalności środków ograniczenia praw jednostki (Wyrok FTK, 2020, s. 76). Jak zauważa Trybunał, proporcjonalnym ograniczeniem praw jednostki może być ograniczenie w celu ochrony istotnych dóbr prawnych. Regulacja dotycząca zorganizowanego samobójstwa wspomaganego chroni dobro, jakim jest życie, poprzez ustanowienie typu abstrakcyjnego narażenia na naruszenie, lecz ze względu na wagę tego dobra, byłoby to uzasadnione (Wyrok FTK, 2020, s. 78).

Problem z dopuszczalnością regulacji dotyczy jednak nie ochrony życia ludzkiego, lecz deklarowanej ochrony prawa do samostanowienia. Trybunał za- uważył, że brak karalności samobójstwa, a także udzielenia pomocy do popełnie- nia samobójstwa stanowi wyraz ochrony prawa jednostki do samostanowienia. Ze względu na ochronę przyznaną autonomii człowieka oraz godności ludzkiej ob- szar ten jest uznawany za wyłączony spod dyspozycji ustawodawcy (Wyrok FTK, 2020, s. 78). Zadaniem państwa jest zarówno ochrona życia, jak i możliwości swo- bodnego decydowania o życiu, a ustawodawcy przyznano pewną swobodę w od- niesieniu do ustalania związków pomiędzy tymi sferami. Jednakże zbyt daleko idą- cą jest regulacja całkowicie uniemożliwiająca korzystanie z prawa do samostanowienia, jak w omawianym przypadku (Wyrok FTK, 2020, s. 78–79).

Co więcej, regulacja § 217 StGB ujawnia niekonsekwencję ustawodawcy, który z jednej strony dopuszcza udzielanie pomocy do samobójstwa przez człon- ków rodziny, a zakazuje korzystania ze zorganizowanej pomocy, co w oczywisty sposób faworyzuje pewnych członków społeczeństwa, którzy mogą skorzystać z pomocy bliskich czy też pomocy za granicą. Przepis § 217 StGB nie ogranicza całkowicie prawa do korzystania z pomocy do samobójstwa (Wyrok FTK, 2020, s. 80).

Rozwiązanie niemieckie nie było też jedynym możliwym – ustawodawca, który zamierza chronić autonomię obywateli oraz zapobiegać wzrostowi liczby sa- mobójstw ma do dyspozycji szeroką paletę rozwiązań. Możliwa jest inwestycja w poprawę istotnych obszarów życia społecznego – ułatwić dostęp do zabiegów medycyny paliatywnej, które pomogłyby usmierzyć ból pacjenta, zapewnić opiekę medyczną (w tym psychologiczną) (Wyrok FTK, 2020, s. 79). Z uzasadnienia rzą- dowego przedmiotowej regulacji wynika, że zamiar twórców projektu obejmował ograniczenie możliwości marketingowego wpływania na decyzję jednostki oraz działalności organizacji zajmujących się pomocą w popełnieniu samobójstwa w Niemczech. Cel ten można osiągnąć za pomocą administracyjnoprawnego za- kazu prowadzenia takiej działalności bądź poprzez ustanowienie odpowiednich wymogów co do reklamowania działalności (Brunhöber, 2017, s. 37). Według Try- bunału adekwatnym działaniem względem celów ustawy byłoby zatem nie tyle wprowadzenie prawnego zakazu działalności polegającej na oferowaniu pomocy w samobójstwie, lecz zapobieganie wykorzystywaniu osób słabszych, co w pew- nym stopniu odpowiada na pytanie o konieczność wprowadzonej regulacji. Nie- miecki Trybunał zwraca również uwagę, że nigdy nie można mówić o prawdziwie „wolnej” decyzji jednostki, jako że zawsze wpływać na nią będą okoliczności ze- wnętrzne, w tym normy społeczne w danej kulturze (Wyrok FTK, 2020, s. 69). Nie znaczy to jednak, że nie można prowadzić działań zmierzających do ograni- czenia niechcianego wpływu.

Ponadto choć działalność organizacji zajmujących się samobójstwem wspomaganym budzi obawy, że stopniowo będzie wzrastać liczba osób zainteresowanych takim rozwiązaniem, nie można przedstawić jednoznacznych danych dotyczących takiej zależności (Rosenau, Sorge, 2013, s. 114; Wyrok FTK, 2020, s. 238). Istniejące dane na temat liczby osób poddających się eutanazji lub wyrażających chęć zorganizowania samobójstwa wspomaganego pochodzące z Belgii, Holandii czy Szwajcarii również nie mogą zostać uznane za miarodajne. Dane te nie uwzględniają kraju pochodzenia osób poddających się wspomnianym zabiegom, nie można też przewidzieć, jakie są skutki społeczne konkretnej regulacji (Wyrok FTK, 2020, s. 74).

Wydaje się oczywiste, że liczba samobójstw dokonywanych w taki sposób wzrośnie, jako że z tej możliwości skorzystają osoby, które wcześniej jej nie miały. Być może też samobójstwo wspomagane będzie postrzegane w społeczeństwie jako jedna z opcji działania w przypadku choroby nieuleczalnej. Nie sposób jednak przewidzieć, jak będzie to postrzegane w społeczeństwie i czy stanie się to powszechnie aprobowanym przez społeczeństwo działaniem czy też będzie dotyczyło raczej pojedynczych osób.

Brzmienie § 217 StGB nie zmierza bezpośrednio do osiągnięcia celów przypisywanych regulacji. Celem takim miało być zapobieganie nadużyciom i wywieraniu nacisku na osoby starsze, natomiast wzmiankowany przepis służy raczej dostosowaniu prawa do negatywnej oceny moralnej samobójstwa (Wyrok FTK, 2020, s. 68).

Po wydaniu opisanego wyroku można stwierdzić, że w Niemczech dopuszczalna jest organizacja samobójstwa wspomaganego, nie tylko osoby bliskiej, lecz również utworzenie struktury zajmującej się taką działalnością. Wyrok FTK jednoznacznie potwierdził istnienie prawa do decydowania o własnej śmierci i do popełnienia samobójstwa, a także prawa do korzystania z pomocy innych („Das allgemeine Persönlichkeitsrecht (Art. 2 Abs. 1 i.V.m. Art. 1 Abs. 1 GG) umfasst als Ausdruck persönlicher Autonomie ein Recht auf selbstbestimmtes Sterben” (Wyrok FTK, 2020, s. 1). Ważne, że Trybunał nie wyraził w ten sposób aprobaty dla zabiegu eutanazji, zauważył jednak, że nieproporcjonalnym środkiem ingerującym w prawa konstytucyjne obywateli jest ograniczanie możliwości popełnienia samobójstwa w wybrany sposób, jeżeli samobójstwo jest irrelevantne prawnie. W Niemczech trwa aktualnie dyskusja nad możliwym ukształtowaniem prawa dotyczącego samobójstwa w taki sposób, by respektować wolę każdego obywatela, a jednocześnie zapobiec nadużyciom (Spittler, 2020, s. 546).

Samobójstwo wspomagane na gruncie polskiego prawa karnego

W odniesieniu do polskich realiów najogólniej można stwierdzić, że samobójstwo jest negatywnie oceniane przez społeczeństwo, a pozytywnie oceniane są działania zmierzające do uniemożliwienia samobójcy dokonania jego zamiaru. Prawna ocena samobójstwa jest zniuansowana – sam akt pozostaje bezkarny (podobnie jak w innych prawodawstwach), lecz prawodawca nie określa wprost przyczyny tej bezkarności oraz czy jednostce przysługuje wobec tego prawo do swobodnej oceny sytuacji i popełnienia samobójstwa, czy raczej jest to czyn niepożądany, a ustawodawca zrezygnował z kary ze względów społecznych.

Kodeksowy obowiązek udzielenia pomocy osobie znajdującej się w stanie bezpośredniego zagrożenia zdrowia i życia wynikający z art. 162 k.k. nie świadczy o ocenie prawodawcy wobec zamachu na własne życie (Malczewski, 2008, s. 24), lecz wobec zachowania osoby, która może udzielić pomocy potencjalnemu samobójcy (część doktryny twierdzi odmiennie, uznając, że art. 162 k.k. jest wyrazem dezaprobaty wobec samobójstwa) (Budyn-Kulik, 2017, s. 65). Można również łatwo zauważyć że sytuacja, w której decyzję o zakończeniu życia podejmuje osoba w pełni władz umysłowych, lecz nieuleczalnie chora (np. sparaliżowana w znacznym stopniu), różni się jakościowo od decyzji podejmowanej pod wpływem impulsu (np. samobójczej próby dokonanej po traumatycznym zdarzeniu w życiu osobistym) (Szeroczyńska, 2004, s. 355). W drugim przypadku można przypuszczać, że zamiar odebrania sobie życia jest jedynie chwilowy i przemijający, natomiast w pierwszym przypadku trudno oczekiwać jakiegokolwiek zmiany w egzystencji. Tło zamachu samobójczego może jednak pozostawać tajemnicą dla osób postronnych, które mogłyby udzielić pomocy. Dlatego też ogólnie należy pozytywnie ocenić obowiązek udzielenia pomocy każdej osobie. Jednak wniosek o niedopuszczalności samobójstwa wydaje się wciąż przedwczesny, jako że na podstawie art. 162 k.k. można wnioskować jedynie o obowiązku udzielenia pomocy każdej osobie, w tym niedoszłemu samobójcy, a nie ograniczeniu możliwości popełnienia samobójstwa.

Obowiązek udzielenia pomocy nie oznacza jednak obowiązku poddania się zabiegom ratującym zdrowie i życie. W wielu miejscach w systemie podkreśla się, że zabiegi lecznicze powinny być wykonywane jedynie za zgodą pacjenta (jako przykładu można podać art. 192 k.k., art. 32 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry). Jeżeli osoba po nieudanym zamachu samobójczym jest przytomna, może wyrazić sprzeciw wobec leczenia (Szeroczyńska, 2004, s. 390, 400). Oznacza to, że w sensie faktycznym istnieje „prawo do samobójstwa”, jako że jest to nie tylko możliwe, ale i niekaralne, a zabiegi ratujące będą zależne od woli suicydenta (o ile będzie on w stanie udzielić stosownych wskazówek).

Istnienia ogólnego prawa do samobójstwa nie można jednak uznać w sferze normatywnej, ponieważ nie istnieje wyjątek od stosowania art. 162 k.k. w przypadku samobójców (Malczewski, 2008, s. 25).

Część autorów zwraca uwagę, że samobójstwo jest wystąpieniem przeciwko normie ochrony życia w jej ogólnym znaczeniu, a każde życie powinno być chronione bez wyjątku (Tekliński, 2018, s. 109). Decydującym argumentem jest społeczna wartość życia, zarówno jako wartości w znaczeniu abstrakcyjnym (Zoll, 2017, s. 320), jak i w odniesieniu do konkretnych relacji społecznych jednostki i zobowiązań z tym związanych (Tekliński, 2018, s. 121). Niestety argumenty te pozostają w sferze ogólności i odnoszą się jedynie do zasady ochrony życia, a nie konkretnych sytuacji, w których być może sfera społeczna, w tym relacje z innymi osobami, praktycznie nie istnieje. Co więcej, argument ten nie uzasadnia, dlatego dopuszczalne jest zachowanie niszczące konkretne relacje społeczne bądź uniemożliwiające człowiekowi wypełnianie choćby podstawowych obowiązków społecznych (przykładem mogą być nie tylko samookaleczanie czy zachowania ryzykowne, uprawianie sportów ekstremalnych, ale i pozostawanie w nałogu czy dobrowolne osamotnienie). Oczywiście nie można różnicować i wartościować różnych rodzajów życia, lecz warto zauważyć, że z samego faktu życia w społeczeństwie nie powinien wynikać obowiązek pozostania w nim, zwłaszcza że może oznaczać to bierne trwanie. Uznanie społecznej wartości życia prowadzi do implementacji norm moralnych nakazujących chronić i szanować każde życie, również własne, do systemu prawnego. Wywodzona stąd krytyka dopuszczalności samobójstwa wspomaganego może być interpretowana jako krytyka prawa do samobójstwa (czy też prawa do nieingerencji państwa w działanie jednostki), ale i w konsekwencji nakaz powstrzymania się od działań samobójczych i podjęcia działań mających na celu ratowanie (również własnego) życia. Krytyka ta nie znajduje poparcia w normach prawnych. Wręcz przeciwnie, normy prawa medycznego wymagają zgody pacjenta na każdy zabieg, również ratujący życie. Zatem nie istnieje w prawie polskim norma nakazująca chronić każde życie bez wyjątku i wbrew woli osoby ratowanej.

Na podstawie art. 162 k.k. każdy, kto ma styczność z osobą znajdującą się w bezpośrednim zagrożeniu zdrowia i życia, powinien udzielić jej pomocy. Dotyczy to również osób, które same spowodowały owo zagrożenie, w tym niedoszłych samobójców. Trudno przy tym odnieść treść art. 162 k.k. do sytuacji samobójstwa wspomaganego. Literalnie odczytując przepis, osoba udzielająca pomocy przy popełnieniu samobójstwa powinna udzielić niezbędnej pomocy przyszłemu samobójcy po dokonaniu zamachu lub zapobiec dokonaniu samobójczego zamachu. Jeżeli samobójca jest przytomny i sprzeciwia się udzieleniu pomocy, osoba, która jej nie udzieli, nie poniesie odpowiedzialności karnej. Natomiast jeżeli suicydent jest nieprzytomny, należy mu udzielić pomocy.

Niejasne jest przy tym, jak traktować wskazówki udzielone wcześniej przez samobójcę. W doktrynie nie udzielono na to pytanie jednoznacznej odpowiedzi. Z pewnością jednak obowiązek niesienia pomocy nie może stać w sprzeczności z wolą konkretnej osoby (Zoll, 2017, s. 430). Można się odwołać do konstrukcji „testamentu życia”, czyli udzielenia wskazówek pacjenta co do udzielenia pomocy medycznej w określonym stanie rzeczy. Takie instrukcje powinny być wiążące dla lekarza, co potwierdził również Sąd Najwyższy (Postanowienie SN, 2005). W odniesieniu do samobójstwa nie ma jednak zgody co do skuteczności oświadczeń *pro futuro*, a argumentem jest zarówno potencjalnie zaburzony stan psychiczny danej osoby, jak i brak możliwości prawnej dokonania eutanazji (również w sposób bierny), do czego mogłaby się sprowadzać dyspozycja pacjenta (Duszyńska, 2014, s. 168–169).

Jak z tego wynika, co do zasady pacjent może wyrazić sprzeciw wobec przyszłych czynności medycznych, lecz nie dotyczy to wyrażenia zgody na własną śmierć. Innymi słowy, jeżeli niedoszły samobójca jest przytomny, może wyrazić sprzeciw wobec pomocy medycznej, lecz w innym przypadku jego przeszłe oświadczenie nie wywołuje skutków prawnych. Jest to związane z założeniem, że decyzja o samobójstwie nie jest dostatecznie przemyślana i ostateczna, a częściowo może wynikać ze stanów depresyjnych (Duszyńska, 2014, s. 168; Tekliński, 2018, s. 115). Co do zasady stwierdza się, że jeżeli dana osoba jest nieprzytomna, należy udzielić jej pomocy (Pacian, Pacian, 2011, s. 14).

Przyjęcie powyższego stanowiska w całości (czyli odmienności zachowania w zależności od stopnia przytomności osoby, której należy udzielić pomocy) powoduje jednak problemy w niektórych przypadkach. Jeżeli mamy do czynienia z osobą ciężko chorą, która decyduje się na samobójczy zamach, inna osoba (nawet przebywająca z nią w jednym pomieszczeniu) nie musi dążyć do udaremnienia jej zamiaru wbrew woli osoby ratowanej. Natomiast powstaje pytanie, czy obowiązek pomocy aktualizuje się, jeżeli chory straci przytomność. Do takiego wniosku prowadziłoby przyjęcie relewantności oświadczenia wyrażonego jedynie do czasu utraty świadomości suicydenta (Szeroczyńska, 2004, s. 355–357). Prowadzi to do niespójności oceny prawnej sytuacji. Wydaje się, że jedynym wyjściem zgodnym z logiką byłoby uznanie braku obowiązku udzielenia pomocy, jeśli już wcześniej suicydent stanowczo sprzeciwił się wszelkim próbom ratowania jego życia, a od wyrażenia sprzeciwu do targnięcia się na swoje życie nie minęło wiele czasu. Zgodnie z tym podejściem obowiązek udzielenia pomocy nie ma charakteru absolutnego.

Obowiązek udzielenia pomocy nie jest jedyną regulacją, która może znaleźć zastosowanie w przypadku samobójstwa. Dość powszechnie z tą tematyką łączony jest również art. 151 k.k. penalizujący doprowadzenie innej osoby do samobójstwa, a zatem nie wprost samobójstwo wspomagane. W doktrynie podnosi się

również, że brak dookreślenia samobójstwa wspomaganego w przepisach prawa karnego może świadczyć o całkowitej dopuszczalności samobójstwa wspomaganego lub o traktowaniu go jak zabójstwa eutanatycznego (Szeroczyńska, 2004, s. 384–385). Należy zauważyć, że przepis ten penalizuje doprowadzenie innej osoby do samobójstwa namową lub przez udzielenie pomocy, a za dobro chronione przez ten przepis powszechnie uznaje się życie ludzkie, często w społecznym kontekście (Zoll, 2017, s. 319). Rzadziej zauważa się, że dobrem chronionym przez art. 151 k.k. jest również autonomia jednostki (Budyn-Kulik, 2017, s. 67; Malczewski, 2008, s. 27).

Określenie dobra chronionego przez art. 151 k.k. jest dość problematyczne, jako że kryminalizowanym zachowaniem jest „doprowadzenie do samobójstwa namową lub przez udzielenie pomocy”, a zatem zachowanie sprawcy czynu określonego w art. 151 k.k. powinno być decydującym czynnikiem dla osoby podejmującej zachowanie samobójcze. W tym ujęciu dobrem chronionym „w pierwszym rzędzie” jest oczywiście życie człowieka, lecz regulacja ta ma chronić jednostkę przed zgubnym wpływem osób trzecich – a zatem przed wykorzystaniem oraz manipulacją. Typowym przypadkiem tego typu czynu zabronionego byłoby celowe wywołanie u pokrzywdzonego zamiaru popełnienia samobójstwa, a skutkiem działania sprawcy jest spowodowanie śmierci człowieka poprzez jego własne zachowanie.

Nie można zatem zgodzić się z autorami zrównującymi zachowanie opisane w art. 151 k.k. z udzieleniem pomocy do samobójstwa, skoro ma to być pomoc „doprowadzająca” do popełnienia samobójstwa. Pomoc udzielona samobójcy powinna mieć znaczący wpływ na jego decyzję i ostateczne działania. Brak pomocy skutkowałby brakiem podjęcia próby samobójczej. Regulacja ta chroni w równym stopniu życie ludzkie oraz wolność decydowania o sobie, zwłaszcza w odniesieniu do spraw ostatecznych.

Jak zauważa się w literaturze, w przypadku samobójstwa wspomaganego osoba planująca samobójstwo już posiada zamiar popełnienia tego czynu i zwraca się po pomoc w wykonaniu konkretnego zamiaru, dlatego też trudno mówić o „doprowadzeniu” do dokonania samobójstwa (Szeroczyńska, 2004, s. 388). W wypadku pomocy do samobójstwa znamię doprowadzenia do targnięcia się na swoje życie wskazuje, że ułatwienie samobójstwa musi być czynnikiem decydującym dla realizacji zamiaru targnięcia się na życie (Zoll, 2017, s. 322). Z powyższych rozważań wynika jasno, że przepis art. 151 k.k. nie ma zastosowania w przypadku, gdy to przyszły samobójca prosi o pomoc w wykonaniu zamiaru osobę trzecią, czyli w typowej sytuacji samobójstwa wspomaganego. Bardziej adekwatne wydaje się stwierdzenie, że to przyszły samobójca wywiera wpływ na osobę pomagającą (choćby poprzez wywołanie współczucia oraz zaproponowanie konkretnego sposobu pomocy).

Jeżeli przyjmie się, że art. 151 k.k. nie dotyczy przypadków samobójstwa wspomaganego, osoba, która udziela pomocy do samobójstwa (np. umożliwiała dostęp do odpowiednich środków medycznych), nie ponosi za to odpowiedzialności. Jak wskazuje Małgorzata Szeroczyńska, po porównaniu przepisu art. 151 k.k. z art. 204 k.k., nie każde „ułatwienie” można zrównać z „doprowadzeniem” (Szeroczyńska, 2004, s. 389). W takim przypadku konieczne byłoby rozpatrzenie odpowiedzialności „pomocnika” za przestępstwo nieudzielenia pomocy. Jak już wspomniano, taka odpowiedzialność również pozostaje wątpliwa. W przypadku osoby udzielającej porady lub dostarczającej środków do popełnienia samobójstwa trudno w ogóle mówić o nieudzieleniu pomocy – skoro w momencie jej działania doraźna pomoc nie była potrzebna (nie zaistniało jeszcze bezpośrednie niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia). Z kolei w przypadku osoby obecnej podczas popełnienia samobójstwa nie wiadomo, jaki wpływ na istnienie obowiązku pomocy ma jawny sprzeciw wobec takich czynności wyrażony przez samobójcę.

Dla klarowności przekazu można dodać, że w przypadku samobójstwa wspomaganego nie wchodzi w grę możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności pomocnika za popełnienie czynu określonego w art. 148 § 1 k.k., jako że sprawcą czynu jest jedynie samobójca, który z oczywistych względów nie poniesie odpowiedzialności za ten czyn. Z tego samego powodu należy wykluczyć odpowiedzialność na podstawie art. 150 k.k., ponieważ pomocnik nie popełnia zabójstwa, lecz jedynie udziela pomocy przy urzeczywistnianiu zamiaru samobójstwa.

Biorąc pod uwagę prezentowane sposoby interpretacji znamion typów czynów zabronionych opisanych w art. 151 oraz 162 k.k., samobójstwo wspomagane na gruncie prawa polskiego w pewnych przypadkach jest dopuszczalne. Oczywiście można wyobrazić sobie taki stan faktyczny, w którym dojdzie do przekroczenia norm prawnych przez osobę udzielającą pomocy przy samobójstwie (zwłaszcza jeśli przyszły samobójca nie wyraził swej woli w sposób dostatecznie klarowny i zdecydowany). Dlatego też nie można mówić ani o pełnym przyjęciu karalności popełnienia samobójstwa wspomaganego, ani o pełnym jej odrzuceniu. To samo dotyczy „prawa do samobójstwa” rozumianego jako prawo do nieingerencji państwowej w wykonanie zamiaru dokonania samobójstwa również przy pomocy innej osoby.

Podsumowanie

Samobójstwo jako takie wywołuje kontrowersje kulturowe. W większości społeczeństw jest oceniane negatywnie, w szczególności w kręgu kultury judeochrześcijańskiej. Prawdopodobnie negatywna ocena sprawia, że w wielu krajach, choć samobójstwo jest dopuszczalne, to już popełnienie go z pomocą innej osoby powoduje odpowiedzialność karną „pomocnika”. W Polsce, choć istnieje pełna dowolność, jeśli chodzi o popełnienie samobójstwa, wciąż większość prawników uważa,

że nikt nie ma prawa do popełnienia takiego czynu, lecz po prostu próba samobójcza nie wiąże się z żadnymi negatywnymi konsekwencjami dla niedosłego samobójcy lub jego rodziny. Według części doktryny niepisany zakaz popełniania samobójstwa wynika z uznania społecznej wartości życia.

W obecnych czasach wydaje się oczywiste, że samobójstwo samo w sobie nie jest czynem zabronionym. Jednakże nie ma zgody co do tego, czy jednostce przysługuje prawo do popełnienia samobójstwa. Na gruncie prawa niemieckiego FTK stwierdził istnienie prawa do popełnienia samobójstwa w wybrany przez siebie sposób jako konsekwencji prawa do samostanowienia i rozwoju osobowości. Prawa te są podstawą niemieckiego systemu, a są wywodzone z zasady ochrony godności człowieka. Przyznanie prawa do popełnienia samobójstwa oznacza, że państwo powinno powstrzymać się od działań mogących ograniczyć możliwość działań człowieka – w tym również możliwość korzystania z pomocy innych przy wykonywaniu swoich zamiarów. W efekcie wyroku FTK należy stwierdzić, że dopuszczalne w Niemczech jest dokonanie samobójstwa wspomaganego również przy pomocy pewnych organizacji. Wyrok nie oznacza, że państwo nie ma kontroli nad podobną działalnością, lecz nie może zakazywać jej *in genere* za pomocą prawa karnego.

Z kolei w Polsce trudno jednoznacznie przesądzić o istnieniu prawa do ubiegania się o pomoc w dokonaniu samobójstwa. Co do zasady możliwości popełnienia samobójstwa wspomaganego są ograniczane przez prawodawcę poprzez istnienie obowiązku udzielenia pomocy z art. 162 k.k., choć nie dotyczy to wszystkich przypadków. Niejednolitość ocen prawodawcy budzi wątpliwości co do generalnie rozumianego samobójstwa wspomaganego. Wielu przedstawicieli doktryny stoi na stanowisku, że samobójstwo jako takie jest negatywnie oceniane przez ustawodawcę i, choć faktycznie dopuszczalne, w płaszczyźnie normatywnej nie ma prawa do wypełnienia samobójczego zamiaru ze względu na społeczną wartość życia (Tekliński, 2018). Podejście to wynika z przyjęcia konkretnych założeń ideologicznych, jednakże takie założenia są nie do pogodzenia z prawem człowieka do samostanowienia.

Negatywna ocena społeczna samobójstwa jest na tyle powszechna, że wywiera wpływ na ustawodawstwo i jego interpretacje. Tymczasem, jak zauważa FTK w niedawnym wyroku, wypełnienie moralnych oczekiwań społecznych nie może być jedyną podstawą ograniczania wolności działań ludzkich (Wyrok FTK, 2020, s. 234). Również w Polsce uznaje się istnienie prawa do samostanowienia, o czym świadczy fakt, że każdy człowiek ma prawo do sprzeciwu wobec wykonania zabiegów leczniczych.

W odniesieniu do samobójstwa wspomaganego w prawie polskim wątpliwości dotyczące interpretacji prawa karnego sprawiają, że nieprzekonująca jest zarówno teza o generalnej karalności udzielenia pomocy do samobójstwa, jak i teza

o całkowitej dopuszczalności udzielania pomocy w samobójstwie. *De lege ferenda* można zauważyć potrzebę ustalenia zasad dopuszczalności samobójstwa wspomagane, możliwości korzystania z pomocy osób trzecich (w tym również personelu medycznego czy organizacji pozarządowych), tak aby ograniczyć ryzyko potencjalnych nadużyć, a jednocześnie dać klarowną odpowiedź co do intencji prawodawcy.

Nie bez znaczenia w tym kontekście jest także specyfika samobójstwa wspomagane – w modelowym przypadku jest to efekt przemyślanej decyzji podejmowanej w obliczu bezradności medycyny, a nie wyraz pogardy dla życia jako takiego czy decyzja podjęta pod wpływem impulsu. Należałoby zatem, podobnie jak FTK, zadać pytanie o stan medycyny paliatywnej w Polsce oraz zaproponować stworzenie jak najlepszych warunków życia dla osób ciężko chorych. W innym przypadku ograniczenie możliwości zakończenia życia jest jednoznaczne z ograniczeniem o charakterze paternalistycznym. W przypadku osób ciężko i nieuleczalnie chorych jest to równoznaczne z przymuszeniem do życia w cierpieniu.

Bibliografia

- Birkner, S. (2006). Assistierter Suizid und aktive Sterbehilfe – Gesetzgeberischer Handlungsbedarf? *Zeitschrift für Rechtspolitik*, 39(2), 52–54.
- Britz, G. (1988). Aktive Sterbehilfe darf nicht straffrei werden! *Zeitschrift für Rechtspolitik*, 21(6), 218–219.
- Broszura informacyjna Dignitas. (2019). Dignitas. <http://www.dignitas.ch/images/stories/pdf/informations-broschuere-dignitas-d.pdf>
- Brunhöber, B. (2017). StGB § 217 Geschäftsmäßige Förderung der Selbsttötung. W: W. Joecks (red.), *Münchener Kommentar zum StGB: Band 4*. C. H. Beck.
- Budyn-Kulik, M. (2017). Doprowadzenie i pomoc do samobójstwa w polskim kodeksie karnym. W: M. Mozgawa (red.), *Samobójstwo* (s. 63–88). Wolters Kluwer.
- Duma, P. (2015). *Śmierć nieczysta na Śląsku. Studia nad obrzędkiem pogrzebowym społeczeństwa przedindustrialnego*. Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Duszyńska, K. (2014). Zarys instytucji oświadczeń pro futuro w prawie polskim i instytucji instrucciones previas w prawie hiszpańskim. *Przegląd Sądowy*, 6, 164–178.
- Hilgendorf, E. (2014). Zur Strafwürdigkeit organisierter Sterbehilfe. *JuristenZeitung*, 69(11), 545–552.
- Huber, F., Lindner, J. F. (2019). Freiwilliger Verzicht auf Nahrung und Flüssigkeit (FVNF oder „Sterbefasten“) aus rechtlicher Sicht. *Neue Juristische Online-Zeitschrift*, 1489–1491.

- Hypś, S. (2015). Eutanazja jako okoliczność wyłączająca odpowiedzialność karną w wybranych państwach. W: M. Mozgawa (red.), *Eutanazja* (s. 196–223). Wolters Kluwer.
- Kielan, A., Bąbik, K., Cieślak, I., Dobaczewska, P. (2017). Religia katolicka a zachowania suicydalne w Polsce. *Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu*, 23(2), 158–164.
- Malczewski, J. (2008). Problemy z prawną kwalifikacją lekarskiej pomocy do samobójstwa (art. 151 k.k.). *Prokuratura i Prawo*, 11, 20–35.
- Mról, P. (2009). „Zła śmierć” w polskim społeczeństwie średniowiecznym. *Forum Medycyny Rodzinnej*, 3(3), 186–198.
- Oglakcioglu, M. (2020). StGB § 217 Geschäftsmäßige Förderung der Selbsttötung. W: *BeckOK StGB, v. Heintschel-Heinegg*. C. H. Beck.
- Pacian, J. (2016). Obowiązek prawnej ochrony życia i zdrowia a eutanazja, kryptanazja i wspomagane samobójstwo. *Przegląd Prawa Publicznego*, 2, 19–30.
- Pacian, J., Pacian, A. (2011). Stosowanie eutanazji – konieczność czy dowolność? Rozważania w kontekście prawnym. *Przegląd Prawa Publicznego*, 12, 9–18.
- Postanowienie SN z 27.10.2005 r., III CK 155/05, LEX nr 172101.
- Przybylska, A. (2019, maj 10). Samobójstwa – mroczne tabu naszych czasów. [wpis na blogu]. <https://www.terapiapoznan.pl/samobojstwa-mroczne-tabu-naszycz-czasow/>
- Reiter, U., Schmidt-Jortzig, E. (2014). Verbot organisierter Selbsttötungshilfe Pro und Contra. *Zeitschrift für Rechtspolitik*, 47(2), 62.
- Rosenau, H., Sorge, I. (2013). Gewerbsmäßige Suizidförderung als strafwürdiges Unrecht? Kritische Anmerkungen zum Regierungsentwurf über die Strafbarkeit der gewerbsmäßigen Förderung der Selbsttötung (§ 217 StGB-E). *Neue Kriminalpolitik*, 25(2), 108–119.
- Saliger, F. (2001). Sterbehilfe ohne Strafrecht? Eine Bestimmung des Anwendungsbereichs von Sterbehilfe als Grundstein für ein intradisziplinäres Sterbehilferecht. *Kritische Vierteljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft (KritV)*, 84(4), 382–439.
- Schlund, M. (2019). Ärztliche Begleitung eines freiverantwortlichen Suizids. *Neue Juristische Wochenschrift-Spezial*, 632.
- Schlund, M. (2020). Strafflosigkeit der geschäftsmäßigen Förderung einer Selbsttötung. *Neue Juristische Wochenschrift-Spezial*, 184.
- Schmidt, R. (2018). *Strafrecht Allgemeiner Teil* (20. wyd.). Verlag Rolf Schmidt.
- Schöch, H. (1986). Menschenwürdiges Sterben und Strafrecht: Alternativentwurf eines Gesetzes über Sterbehilfe (AE-Sterbehilfe). *Zeitschrift für Rechtspolitik*, 19(9), 236–239.
- Schweizerisches Strafgesetzbuch vom 21. Dezember 1937 (Stand am 1. Juli 2020). <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19370083/index.html>

- Spittler, J. (2020). Eckpunkte zu einem Suizidhilfe-Gesetz – Eine ärztliche und speziell psychiatrische Sicht. *Neue Juristische Online-Zeitschrift*, 545–548.
- Szeroczyńska, M. (2004). *Eutanazja i wspomagane samobójstwo na świecie*. Universitas.
- Tekliński, J. (2018). Czy człowiek ma prawo do samobójstwa? *humanistica* 21, 2, 97–128.
- Uzasadnienie wprowadzenia nowelizacji § 217 StGB [Drucksache 18/5373]. (2015). Deutscher Bundestag. <http://dipbt.bundestag.de/extrakt/ba/WP18/678/67860.html>
- Wyrok FSA. (2017). BVerwG. <https://www.bverwg.de/020317U3C19.15.0>
- Wyrok FTK. (2020). BVerfG. https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2008/02/rs20080226_2bvr039207.html
- Zoll, A. (2017). Rozdział XIX. Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu. W: W. Wróbel, A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do art. 117–211a* (wyd. 5, s. 247–431). Wolters Kluwer.

Right to Commit Suicide and Assisted Suicide in the Legal System of Poland and Germany

Abstract: The article concerns the issue of admissibility of assisted suicide in Poland and Germany. The main research question is the possibility of accepting the right of an individual to commit suicide and to apply for help of the third party in this matter. The analysis of this issue has been made by comparing Polish and German regulations, with particular attention paid to the judgment of the Federal Constitutional Court issued in February 2020. The existence of the right to suicide would have to influence the perception of not only the suicide itself and the possible provision of medical assistance to persons committing a suicide attack, but also assisted suicide in form of providing resources or assistance to persons intending to commit suicide. Before the judgment was delivered, the legal assessment of such behaviour under German law depended on the relationship between the person who provided the assistance and the suicide - the institutions which provide assistance for suicide in an organised manner (for example the Swiss association „Dignitas”) were prohibited. In Poland, on the other hand, there is a dispute concerning the assessment of assisted suicide – part of the doctrine considers this to be an activity prohibited by Article 151 of the Polish Penal Code, while others considers that this provision does not apply to aid granted at the initiative of a future suicide. Therefore, the German experience is helpful in assessing the issue of admissibility of assisted suicide, especially discussion about the former regulation. The article presents criminal law regulations in both countries and an analysis of the adoption of the right to commit suicide in the Polish legal system.

Keywords: assisted suicide, penal law, German law.